

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ САН ЕСІМДЕРДІҢ МӘДЕНИ КОННОТАЦИЯСЫНЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Талап Тамаша

tamasha.talap@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 7М02311 – «Шетел филологиясы: қытай тілі»

білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – т.ғ.к., доцент м.а., Г.Ахметбек

Қоғам өмірінен пайда болған ұлт болмысы сол ұлттың тілі арқылы көрініс табады. Сөздер тіл және өмір тәжірибенің түйіскен жері, адам объективті дүниені және объективті ойлауды анық сөзбен жеткізу үшін, ең алдымен сөз тіркесін дұрыс қолдану керек. Сөздер сан-алуан түрлі мәдени коннотацияның көрінісі болып табылады. Дегенмен, концептуалды мағынасы ұқсас сөздер, олардың эмоционалды түсі, сурет ассоциациясы, синтаксистік бейнелеуі бірдей келмейді. Сандар тіл таңбасы болғандықтан, тілдік мағынасы болып ғана қоймай, әртүрлі ұлттық мәдени коннотациясын білдіретін құрал болып табылады. Әдетте біз уақыт санау, бағаны есептеу, пропорциясын шығару, сыйақыны есептеу т.б. кезде сандарды қолданамыз, бұл барлық тілдердегі бірдей құбылыс. Сандардың сандық белгісі адамзат мәдениетінде рөлі, санау және математикамен шектелмейді, кейде жұмбақ мәдени нышандардың функцияларын орындап, цифрлық мәдени феномен қалыптасты. Қазіргі заман қытай тілінде сан есімдер сан және реті болып, квантормен бірлесіп сандық тіркестер арқылы синтаксистік элемент болып жасалады, көп жағдайда жалғыз пайдаланылмайды. Сан негізгі және реттік сан деп бөлінеді. Негізгі сандар санның аз көптігін білдірсе, ал реттік сандар алды арты ретін білдіреді. Сыртқы келбетте сан есімдер қарапайым түрде “бір” ол “1”, “екі” ол “2” ғана болып келеді, бірақ, егер біртүрлі мәдени таңба болса ол қарапайым болмас. Сан есім адамзаттың ойлау және байланыс кезінде жиі қолданылатын, мәдениетпен тығыз байланыстағы сөйлеудің тілдік бөлігі, сондықтан ол бірнеше функцияларды орындайды.

Қытайдың мәдениет тарихына көз салсақ, сандық мәдениет қытай халқының тамаша мәдени компоненты болып қалыптасқан. Сан есімдер дәстүрлі мәдениеттің түпкір-түпкірінен орын алған, философия, психология, дін, салт-дәстүр, тіл, әдебиет, өнер т.б. саладан бейнеленген. Қытай ұлты сан есімдерге ерекше сүйіспеншілігі бар халық. Шын мәнінде, әр бір мемлекет, ұлт өзіндік сандық мәдениеті бар, ұқсамайтын және ұқсас сандар әртүрлі ұлтта, әртүрлі дәуірде, әртүрлі өңірде ұқсамайтын мәдени фактірге ие, сан есімдерден біз ұлт рухы, ұлттың жан дүниесі, ұлттың мінез-құлқын сипаттап талқылаймыз. Бір сөзбен айтқанда, сан есімдер ұлттық мәдениеттің айқара ашылған терезе көрнісі.

Қытай тілі әлемдегі ежелгі тілдердің бірі, онда көп деген фразеологиялар бар, басым көпшілігі буддизм, конфуцийшілдік, дәстүрлі медицина, классикалық әдебиеттен шыққан. Қазіргі заман қытайдың тіл мамандары фразеологияның стилистикалық ерекшелігіне қарай классификация жасады, олар бес түрге бөлінеді: 1. 成语 2. 谚语 3. 歇后语 4. 俗语 5. 惯用语. Сан есімдер қытай тіліндегі сөз жасам қаблетке ие болғандықтан, “бір” ден “он” ға дейінгі он цифр фразеологиядағы пайдалану жиілігі өте жоғары, сонымен қатар қытай халқының мәдени көзқарасын пайымдап келе, эстетикалық құндылығы да жоғары.

Сан есімнің пайда болуы және қолдануын ежелгілер аспан мен жердегі барлық құбылысқа зерттеу жүргізумен байланыстыра аламыз, сан есімнің мәдени санасы ежелгілердің философиялық ойдың тікелей көрінісі болса керек. “Бір” ең кіші натурал сан. Қытай халқының философтарының космология ілімі бойыншы “бір” саны тіршіліктің бастамасы деген ұғым туындап, сөздердің мағынасында “бастау” “түгел” мәнге ие болды. Конфуцийдің «论语» «Лунь юй» еңбегінде: “吾道一以贯之” “Менің ұстаным басынан ақырына дейін бір ғана идея”, Яғни идиома 1. 一即是全 барлығы бірдей деген ойды жеткізеді, қытай тілі лексикасында толық көрініс алады, “一...一...” осындай формада келесі бірнеше мағыналарға ие: 一心一意 шын жүректен; 一如既往 әдеттегідей; 万众一心 көпшілік бір жүректен; 一视同仁 бәріне бірдей қарау; 一心一德 бір жүрек бір ниет; 一唱一和 біреуі айтса біреуі қостап; 2. Кей кезде “бір” саны ең кіші мәнге ие. Мысалы 百里挑一 жүзден жүйрік; 一尘不染 шаң жұкпаған адамгершілігі мол; 一孔之见 санасы төмен; 3. “бір” саны қысқа уақытты айтады: 昙花一现 қысқа уақытта бір заттың жойылуы; 一刻千金 уақыт қымбат; 一面如旧 бір көргеннен таныс; 4. “бір” саны толық мәнде: 一身是胆 тұла бойы өжеттік; 5. “бір” саны ұқсастық мәнде: 一般见识 бірдей ой-түріс; 一般无二 екінші ұқсастығы жоқ; 一模一样 бір-бірдей; 6. Бір мезгілде: 一箭双雕 бір оқпен екі қоян ату; 7. Ас санды: 一毛不拔 өзімшіл адам; 一席之地 өз орны бар; 一草一木 тым кішкентай зат; 一分一秒 әр секунд минуты; 一点一滴 судың әрбір тамшысы; 8. Қарамақарсы ауыспалы: 一悲一喜 бір мұң бір құаныш; 一张一弛 бейірімділік пен қатаңдықтың үйлесімі; 9. Бір жолда көп санды: 一败涂地 жеңіліс; 一日十行 кітап оқуы тез; 10. Әрбіреуі. 一举一动 әрбір дене қозғалысы; 一言一行 әрбір сөз қимыл; 一年一度 жылда біррет болатын; 11. Мұқияттық: 一板一眼 бір іске икемі жоқ; 一五一十 ештеме қалтырмай толық сипаттап беру;

Тағыда бір түрі алды арты аз бен көптің салыстыруы, мысалы: 一夫当关, 万夫莫开 бір адам есіктің тұтқасын бекітіп тұр, мыңдаған адам болсада ашып кіре алмайды; 一法通, 万法通 бір істің анық-қанығына жетсең, басқа істердің заңдылығын игере аласың; 一醉解千愁 шарап ішіп алып мас күйінде барлық қайғыларын ұмытты; 一传十十传百 бір мағынасы жұқтыру ықтималдығы тез ауру, тағы бір мағынасы тез таралған ақпарат.

Қарабайыр кезеңде өндіріс күші төмен болғандықтан, адамдар тілді тәңірдың сыйы деп санаған, кімде-кім оған бағынатын болса, тәңір оны жарылқайды; ал кім қарсы келсе ол тәңірден жазаланады. Дүниеде әрбір ұлтта осындай қызықты табиғат бар, адамдар бір істі қаласа осы істі бейнелейтін тілдің буынына қызығады, тағы бір жағынан бір істен аулақ болса сол істі атап айтылаттын тіл буынға қарсылық білдіртеді. Дыбысқа табыну және дыбысқа ырымдау сияқты қалыптасқан құбылыстың себебі осында. Бұл ұлттың эстетикалық санасына ықпалын тигізеді.

Қытай халқы шаршыны және дөңгелекті әдеміліктің символы деп санайды, ежелгілер “аспан дөңгелек жер төртбұрыш” дегені байырғы заманнан келе жатқан ұғым, шаршы және дөңгелек бір келкі, симметрия, тұтастық, бірікті, үйлесімді эстетикалық принциптерге ие. Ал жұп санның реттін эстетикалық ерекшеліктермен байланыстыруға болады. Қытайлықтар жұп санды жақсылықтың, бақыттың символы деп қарайды, және барлық мәдени салада мәдени іс-қимыл ортада жұп санға сиынған. Қыз жігіт бір-бірімен танысып отау көтеруге дейін арадағы сақиналар және си-сияпатты жұптастырып берген, некеленген екі жастың қасындағы күйеу жолдас пен қыз жолдас жұп болуы керек, неке өтетін залдың ішіндегі жабдықтар жұптастырып қойылған. Ауызекі тілде “送双不送单” сыңар емес жұп бер деп айтылған. Қытай халқының бір жақсы сөзі бар: “好事成双,成双配对”, жақсылық жұп-жұбымен болсын [1, 11]. Фольклорда, жабайы қаз жұбайынан айырылса өмір бойы қайта жұбын таппайды, адал және пәктіктің мағынасына теңейді. Үйлену тойын қос санды күндерге қояды, мейрам кезінде столға

қойылатын тағамдардың да жұп санға санап қонақтардың алдына қояды, үй құрлысы және бөлменің ішкі заттардың қойылу тәртібі көбінде қосақтап келеді. Қытай халқына, “екі” саны махаббат пен адалдықтың белгісі болып келеді, есіктің алдына “喜” құаныш әрпін екі қатарлап бірге іліп қояды, семьяға бақыт алып келеді деген мағынада болса, идиома “双喜临门” қос жақсылық бірге келеді деп айтылған. Ал тақ сан қытайлықтардың дәстүрлі эстетикалық санасымен үйлеспейді, көп ортада тақ санға тыйым салынып, кей өңірлерде той-томалақ күнтізбенің “тоғыз” емес “он”-нына жақындатып тойланады; “қырық тоғыз” “елу тоғыз” “алпыс тоғыз” жас шамасын “елу” “алпыс” “жетпіс” жас деп құттықтауды жөн көрді; көне дәстүрде үйлену тойын “мамыр” “шілде” “қыркүйек” айларында өтуге тыйым салынады; той күнін ай күнтізбесінің алтыншы күні, он алтыншы, жирма алтыншы күнді талдайды, “六六大顺” “六六双全” семьясы бақытты, жұмысы табысты, дені сау болсын деп өзара құттықтай білген.

Сондықтан “екі”, оның еселігі “төрт” “алты” “сегіз” “он” сандар барлығы қытай халқының сүйіспеншілігіне айналды. “两全其美” бір істі екі жақтылы болып керемет орындау; “两袖清风” мәнсабы бар адам билік басында ешқандай сыбайлас-жемқорлыққа бармаған; “四平八稳” сөйлеу және іс-қимылы орнықты; “十全十美” кіршіксіз керемет; “两小无猜” кішкентайынан бірге өскен қыз бен жігіттің пәк сезімі; Көбінде “екі” саны “үш” санымен бірге қолданылады: “三三两两” адам саны аз; “接二连三” бір-бірінен жалғасқан; “三心二意” бір бекімге келе алмаған адам; “三长两短” күтпеген апаттық жағдай; Қытай тілі идиомада “екі” саны адамдар арадағы қатынасы, яғни қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күресі – инь және ян, мысалы: “两虎相斗” екі мықтының күресі; “两面三刀” екі беткейлі құ адам; “екі” саны бар сөздер, кей кезде кемсітетін термин болып табылады, мысалы: “二把刀” кәсіптік қабілеті жетілмеген; “二愣子” ақ алақан салақ адам; “二流子” жұмыс жасамайтын жатып ішер адам.

Антикалық философияда “сан” мен “даосизмды” байланыстырды, ғаламның қалыптасуы мен дамуын түсіндіреді. Лао-цзы даосизмі қарапайым материализмді білдіреді, осы әлем жайдан-жай пайда болмаған, ол дифференциация процесі, осы философиялық ойды Лао-цзы бірнеше қарапайым санмен жеткізді, «老子» «Лао-цзы» еңбегінің қырық екінші бөлімде былай деген: “道生一，一生二，二生三，三生万物”. Лао-цзының пікірінше: барлық заттың қарама-қарсы екі жағы бар, ол жаман мен жақсы, қараң мен жарығы, қате мен дұрысы, тыныштық пен қозғаласы. Идиома “三生有幸” тәліі жанған, бұл буддизмнің цифрлық мәдениетке болған ықпалы. Осындағы “三生” буддизмдегі өткен өмір, қазіргі өмір және кейінгі өмір [2, 61]. Қытай тілі идиомада көп санды “үш” саны көп, түпкілікті, толық мағынасын береді: “三五成群” бірнеше адам топтасып тұр; “接二连三” бір-бірімен жалғасқан; “三人成虎” айтқан ауыз көп болса, адамдар өсекті шындық деп қабылдайды; ауызекі тілде 三人行必有吾师 көп адам бар жерде көбірек даналық тұады деген метафора; 三个臭皮匠，顶个诸葛亮 қарапайым үш адамның ақыл-ойы Жуге Ляннан асып кетті; (Жуге лян, Үш патшалық кезінде Шу Ханның премьер-министрі, ежелгі Қытайдағы көрнекті мемлекеттік қайраткері, әскери стратег, өнертапқыш және жазушы). “三纸无驴” мақалада бос сөздер көп; “事不过三” ұқсайтын іс артық бірнеше рет болуы; “三缄其口” абайлап сөйлейді. “三亲六故” туыскандардың барлық атауы; “үш” ұзындық бірлігі чжан өлшеммен бірге қолданылады. Мысалы: “火冒三丈” ашулы; “垂涎三尺” сілекейы ағып кетті; “三寸不烂之舌” сөзге шешен. “үш” саны аздық мәнді білдіреді: 三三两两 екі үш адам; 三言两语 екі-үш ауыз сөз.

Байқауымызша, идиомада “үш” саны классификациялық мәнгеде ие, мысалы: “三教九流” Үш ілім және тоғыз ағым, мұндағы “三教” және “九流” ұғымына жеке-жеке тоқталып өтсек, “үш ілім” ол қытай халқының үш үлкен дәстүрлі дін: конфуцийшілік, даосизм және буддизм, ал

“тоғыз ағым” ол Циньге дейінгі кезеңдегі “үш ілім” негізде туындаған тоғыз академиялық мектеп: “儒家者流, 阴阳家者流, 道家者流, 法家者流, 名家者流, 墨家者流, 纵横家者流, 杂家者流, 农家者流” олар конфуцийшілік, ежелгі дәуірдегі астрономияға жауапты ресми лауазым, даосизм, ежелгі дәуірдегі судья, ежелгі дәуірдегі пікірсайысшы, ежелгі уақытта ғибадатхананы басқаратын ресми лауазым, ежелгі дәуірдегі дипломат, ежелгі дәуірдегі пікірсайысшы, ежелгі уақыттағы ауылшаруашылық өндірісі мен еңбек мигранттарының ойын білдіретін адамдар, ежелгі уақытта әртүрлі мазхабтардың ойларын араластырған кейбір ғалымдар.

Дәстүрлі қытай мәдениетінде “2” саны қытай ұлтындағы симметрияны дәстүрлі эстетикалық қабылдауды көрсетеді, Ол сәттілік пен бақытты бейнелейді, сондықтан ежелгі адамдар 四 - “4” санына өте табынған. Қытайда «төрт» деген мақтау сөзі. Мысалы, соғысушы мемлекеттер кезеңінің төрт ханзадасы -战国四公子(Чжао мемлекетінің Пингюань мырзасы, Вэй мемлекетінің лорд Синлин, Чу мемлекетінің лорд Чуншен, Ци мемлекетінің лорд Мэнчан); Төрт ұлы кітап - 四大奇书 (《三国演义》«Үш патшалық романсы», 《水浒传》«Су шеті», 《西游记》«Батысқа саяхат», 《金瓶梅》«Цзинь Пин Мэй»); Төрт тарих - 四史 («Тарихи жазбалар», «Ханшу», «Кейінгі Ханьшу», «Үш патшалық»); Зерттеудің төрт қазынасы - 文房四宝 (қалам, сия, қағаз, сия тас); Төрт мырза - 四君子 (өрік, орхидея, бамбук, хризантема); Төрт кітап - 四书 («Аналектілер», «Менций», «Үлкен білім», «Орта туралы ілім»); Қытайлық буддизмнің төрт атақты таулары 中国佛教四大名山 - (Шаньси Вутай тауы, Чжэцзян Путую тауы, Сычуань-Эмей тауы, Аньхой Цзюхуа тауы) т.б., Алайда қытай тіліндегі “4” санының омонимі «өлім» дегенмен бірдей және әдетте «өліммен» бірге ойландырады, Сондықтан қазіргі қытайлықтар “4” санын өте ырымдайды және күнделікті өмірде одан аулақ болуға тырысады. “四海一家” төрт теңіздің іші бір отбасы сияқты, дүниенің бірлігін сипаттайды; “四平八稳” бастапқыда сөйлеу, істерді тұрақты орындауды білдіреді, қазіргі таңдағы мағынасында қателік жасамау үшін ғана әрекет жасалынды, іскерлік рухтың болмауы; “四通八达” тасымалдаудың өте ыңғайлы екенін сипаттайды, сонымен қатар барлық жағынан қол жетімділікті сипаттайды.

Қытай халқында бір сөз бар яғни “五福临门”, бұл бес нығмет ұзақ өмір сүруді, байлықты, денсаулықты, ізгілікті және жақсы өлімді білдіреді. Ең алғашқы жазбаны «Хон Фаннан кітабы» табуға болады. 《书经洪范》: 五福一日寿、二日富、三日康宁、四日修好德、五日考的终命 [3]. Солардың ішінде 寿 ұзақ өмір сүру - яғни өмір жас өлмейді, өмір мәңгі болады; 富 байлық – мәртебе және байлық дегенді білдіреді; 康宁 - денсаулық пен тыныштық; 好德 жақсы қасиет - жақсы мінезді және өлшеусіз еңбегі; 善终 өмірдің жақсы аяқталуы – өмірдің соңында дененің ауырмай, бақытсыздыққа ұшырамай, дүниеден бейбіт, еркін кетуі. Халық арасындағы бес бата адамдардың жақсы өмірге деген құштарлығын, ұмтылысын білдіреді.

Ежелгі Қытайда 六 - “6” саны «ресми лауазым» ұғымына сәйкес келеді және бақытты өмір сүру үшін қажетті элемент болып табылады. Әсіресе қазіргі қытай тілінде “6” және “666” сандары тегістік пен сәттілікті білдіреді. 六臂三头 бұл адамдардың ерекше қабілеті мен табиғаттан тыс күштерінің метафорасы; 三茶六饭 қонақжайлылықты өте мұқияттыққа теңейді; 六通四大 тасымалдаудың өте ыңғайлы екенін сипаттайды.

Қытай идиомаларында 七 - “жеті” және “сегіз” сандары жиі біріктіріліп, бақытсыздықты немесе сәтсіздікті білдіреді. Мысалы: 七上八下 Мазасыздық пен мазасыздану сезімін сипаттайды; 横七竖八 Бір нәрсе ретсіз жатқаны және ретсіз деп сипаттау; 七零八落 шашыраңқы; 零七八碎 қайшылықтар немесе пайдасыз нәрселер; 七嘴八舌 Аузы аралас адамдар көп, бірақ олар бір нәрсені айтпайды; 七老八十 адамның жасы үлкенірек дегенді

білдіреді; т.б., Сонымен қатар, қытай дәстүрінде “жеті” туралы көптеген мәлімдемелер бар. Мысалы, жаңа туған нәресте туылғаннан кейін жетінші күні қарсы алу рәсімі өткізіледі. Адам қайтыс болғаннан кейінгі жетінші күн, оны «алғашқы жеті» деп те атайды - бұл қайтыс болған туыстарына құрмет көрсету күні. Ежелгі Қытайда ай күнтізбесі бойынша шілденің 15-і елестер мерекесі болып табылады. Сондықтан қытай тілінде “7” саны өліммен байланысты және жұмбақ сан ретінде белгіленеді. Әдетте адамдар “7-ні” апат пен бақытсыздықпен байланыстырады.

“8” және “6” сандары да берекені білдіреді. 八 - “8” қытай тіліндегі «фа» сөзімен омоним, ол байлық пен сәттілік тартудың мағынасына ие және өте танымал болып келеді. Сондықтан Қытайда адамдар алдымен телефон нөмірін, көлік нөмірді, бөлме нөмірін, т.б. “8-ден” басталатынын таңдайды, той күнін 8-ші күні неке куәлік алу және сол күнде банкет өткізгенді ұнатады. Тіпті көптеген мейрамханалар мен түрлі ойын-сауық кешендерінің сымсыз желі құпия сөздері “888888” және т.б.. Бұдан тыс, “8” санының мөлшер мен берекет семантикасынан басқа, қытай фразеологизмдеріндегі семантикасы да кең. Мысалы: 五花八门 әртүрлілік: мұндағы “сегіз” көп және кең мағынаны білдіреді, әртүрлі жолдар, идиомаларда бұл көп айла немесе өзгерістер бар екенін білдіреді; 四邻八舍: 这里的“八”代表众多, 即众多邻居, 在成语中表示左邻右舍 [4, 16]. Мұндағы “сегіз” көп, яғни көп көршілерді білдіреді.

Қытай халқының көзінде “тоғыз” өте жұмбақ сан болып табылады. Қытай ұлтының “тоғызға” деген ырымы аспанға табынудан туындады деуге болады және ол айдаһар тотемімен де байланысты. 《说文解字》云：“九，阳之变也，象其尾曲穷尽之形。” – «Сөздерді түсіндір»: Тоғыз, Янның ең үлкен айнымалысы. Байт тәрізді заттар айнымалы өзгерістер таусылғанша көрініс табады”. Осыған сүйене отырып, кейбір адамдар “Тоғыздың” бастапқы мағынасы тоғыз басты айдаһар екенін растады. Мин әулетінің Юнле дәуірінде Бейжінде тоғыз қала қақпасы болған, тыйым салынған қалада тоғыз мың тоғыз жүз тоқсан тоғыз үй болды; Тыйым салынған қаланың жоғарғы гармония залы тоғыз фут биіктікте болған; Тыйым салынған қаланың әр есігінде тоғыз тік және көлденең шегелер бар, барлығы тоқсан тоғыз және сексен бір дана; Тоғыз айдаһар киімді император; Аспан ғибадатханасындағы көптеген ғимараттар да “Тоғызбен” тығыз байланысты. Өйткені “тоғыз” «күндер саны» деп аталады және заттардың шегін білдіреді, сондықтан қытай тілінде “тоғыз” саны кең, үлкен және көпшілікті сипаттайтын көптеген сөздер бар [5, 1]. “九霄云外” Тоғыз аспанның сыртында дегенді білдіреді. Метафора өте алыс немесе із-түзсіз алыс. “九州方圆” Яғни, «Қытайдың бұл жері» демекші, бұл Кюсюдің жері ұлан-ғайыр, байлығы да мол, айбынды көрініс.

“十” - “Он” алдыңғы тоғыз саннан бір деңгей жоғары екі таңбалы сан, сонымен қатар үздіксіз натурал сандар тізбегіндегі ең үлкен саны бар жалғыз қытай таңбасы. “Онның” негізгі мәдени мағынасы «көп әрі толық» болып табылады. “Он” “Тоғыздан” бір сан артық, екі сан сәйкес тұрса, “Он” шынымен де “Тоғыздан” көп. Мысалы: 十拿九稳 метафора өте сенімділікті білдіреді; 十室九空 он отбасының тоғызында ештеңе жоқ деген сөз. Көптеген адамдар өлгеннен немесе қашқаннан кейінгі қаңырап қалған көріністі сипаттайды. “Он” тұтастай қорытындылау үшін оның үлкен санын атап өтеді, мысалы: “十全大补膏” Бұл оның құрамында көптеген қоспалар ғана емес, сонымен қатар сізге қажет барлық нәрсе бар екенін білдіреді; “Он” ингредиенттер мен аспектілерге баса назар аударады: мысалы “十面埋伏” бұл екінші тарапты тұзаққа түсіру дегенді білдіреді. “十” көбінесе «үлкен, толық» сияқты сөздермен тіркеседі: мысалы 十全十美 бұл мінсіз дегенді білдіреді. “Он” қазіргі өмірде жақсылық үшін қолданылады, туризм департаменті әр қаланың «он көрініс» немесе «он көрікті жерлерін» мұқият анықтауда. «Ең танымал он шарапты, үздік он әншіні және үздік он спортшыны»

іріктеуге келетін болсақ, мұндай шаралар ешқашан тоқтаған емес. Мао Цзэдун да “ондыққа” басымдық берген, соғыс жылдарында «Он әскери қағиданы» алға тартты. Елдің құрылуы кезеңінде ол әйгілі «Он ұлы қарым-қатынас туралы» еңбегін жариялады, ал екі «Он қарым-қатынас» оның теориялық ойлауының аса маңызды бөлігіне айналды. “十全十美” бұл идиома қытай халқының ұрпақтар бойы аңсаған ең жоғары күйін білдірді.

Қытай тілі цифрларының мәдени коннотациясын негізінен төрт аспектіден талқыладық. Біріншіден, материалдық мәдениет тұрғысынан алғанда адам баласы әртүрлі материалдық өркениеттер жасады, олардың барлығында сандардың ізі қалған. Екіншіден, институционалдық мәдениет тұрғысынан алғанда, қытай ұлтының әртүрлі өмірлік жүйелері, отбасылық жүйелері, әлеуметтік жүйелері мен теориялық жүйелері де сандардың әсерін көрсетеді. Үшіншіден, рухани мәдениет тұрғысынан алғанда, сандарды қолдану да адамдардың ойлау тәсілі, эстетикалық талғамы, діни сенімі мен құндылықтары арқылы табылады. Қытай тілі цифрларының мәдени коннотациясын талдау арқылы оның қытай ұлтының дәстүрлі мәдениетінің тасымалдаушысы әрі жалғасы екенін түсіндік. Қытай тілі цифрларының мәдени коннотациясын терең түсіну қытай таңбалары мен сөздерін дұрыс түсінуге көмектесіп қана қоймай, сонымен қатар мәдениеттер арасындағы байланыстың бірқалыпты прогреске жетуіне ықпал етеді. Сондықтан біз қытай тілі цифрларының мәдени коннотациясын белсенді түрде түсініп, цифрлық мәдениеттің оң мәнін толық көрсетуіміз керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Шэнь Л, Цянь Ю. Қытайдың құтты мәдениеті. – Хух-Хото: Ішкі Моңғолия халқының баспасы, 2005. – 11.
2. Чжан Ц., Ян Ю. Қытай мен Ресейдің цифрлық мәдениеті және оны салыстыру // Чанчунь ғылым және технология университетінің журналы. – 2010. №9. 61-62.
3. Sina xinwen. Renmin ribao. <https://news.sina.cn/2018-02-15/detail-ifyrrhct8256984.d.html>.
4. Ян Л. Қытай және орыс сандық идиомаларын салыстырмалы зерттеу // Магистрлік диссертация. – Далянь, 2019. – 16.
5. Хуан С. «Тоғыз» және оның мәдени коннотациясы, мәдени және көркемдік зерттеулер // Емтихан апталық баспасөз. 2008. – 1.

ӘОЖ 811.581:811.111

АҒЫЛШЫН КІРМЕ СӨЗДЕРІНІҢ ҚЫТАЙ ТІЛІНІҢ ЛЕКСИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫНА ЖӘНЕ ОРФОГРАФИЯСЫНА ӘСЕРІ

Токтарбекова Ерке Аралқызы

toktarbekova_yea@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 6В02311- «Шетел филологиясы: қытай тілі»

білім беру бағдарламасының 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.к., доцент м.а. Б.Жылқыбекұлы

Қытай ғылымында шет тіліндегі лексиканы зерттеу ХХ ғасырдың бірінші жартысында ғана басталды, оған дәлел - сол жылдары жарық көрген Ван Шаншан, Лю Цзипин, Гао Мингкай, Лю Чжэнтанг, Ли Дарэн, Луо Чангпей, Ян Сипэн, Пан Вэнгуо, Хуан Хэцин, Ли Сяндун, Шэн Гаовэй, Ши Ювэй, Ху Пэйпэй, Ли Шуджуан, Ян Лиган және т.б. сияқты ғалымдардың зерттеулері. Қытай лингвистері кірме сөздерге шетелдік әріптестеріне қарағанда кейінірек назар аударды. Жи Сянлин Ши Ювэй жазған кітапта осы мәселе туралы жазылғанын атап көрсетеді